

Metody slovní

(PaedDr. Bohumíra Šmahelová, CSc.)

Nejčastěji využívanými metodami ve výuce předmětů o přírodě a společnosti jsou metody slovní. Ve výuce mají své nezastupitelné místo a pokud nejsou nadužívány a pokud používáme jazyk srozumitelný dané skupině žáků, jejich účinnost může být vysoká.

Metoda vyprávění

Vyprávění je slovní metoda, kterou učitel žákům zprostředkuje vědomosti tím, že jim něco sděluje **citově zabarveným způsobem**. Učitelé často využívají vyprávění **v motivační části vyučovací hodiny** (např. Představte si, děti, co jsem viděl včera na vycházce v lese....) Je možno použít i silně **citově zabarveného líčení událostí**. Vyprávění se však může využít i **v expoziční části vyučovací hodiny**, kdy vyvozujeme nové učivo. Učitel seznamuje žáky s různými **společenskými událostmi** (zvláště v historickém učivu) a s **přírodními procesy a jevy**, které nemohou bezprostředně pozorovat. Vyprávění musí být **výstižné a srozumitelné**. Použije-li učitel některé pojmy, které by nemusely být žákům známé, musí je vysvětlit, popř. je může **spojit i s odpovídající demonstrací** (např. obrazů, modelů, apod.).

Metoda vyprávění je vhodná zvláště tam, kde učitel sleduje plnění nejen cílů kognitivních, ale **těž cílů afektivních**. Je však třeba dodat, že i když je metoda vyprávění zvláště vhodná ve výuce na 1. stupni ZŠ, vyprávění (narace, narativní metoda) se v současné době prosazuje i ve výuce dospělých.

Výklad

Výkladem **sděluje a objasňuje** učitel **dosavadní i nové poznatky**, objasňuje **vznik a vývoj jevů, podává ponaučení**. Jde o slovní metodu monologickou. Učitel může při tom používat jak metody **induktivní**, kdy postupuje od konkrétních případů k obecnému závěru, nebo metody **deduktivní**, kdy postupuje od obecné poučky k objasňování konkrétních případů. Výklad bývá **věcný, bez citového zabarvení**. Na 1. stupni ZŠ nemá být příliš dlouhý, aby neochabla

pozornost žáků. Je však třeba ho do výuky zařazovat, aby se žáci učili sledovat souvislý výklad učitele.

Protože metoda výkladu stojí na předávání hotových pojmů a definic, je nutné, aby žáci měli ujasněné pojetí pojmů ať již opěrných, tak i pojmů nově probíraných.

Ne se všechny děje a události si dovedou žáci představit, protože nemají dostatek zkušeností. Z tohoto důvodu se nabízí využívání analogie, tedy podobnosti s jiným dějem či událostí, se kterou mají žáci v ideálním případě přímou zkušenost, případně alespoň dobré povědomí. (Např. krevní oběh si žáci dovedou jen těžko představit, ale stačí použít analogii s dopravním provozem, kdy po cestách jezdí různé dopravní prostředky, ale vždy mohou po určité cestě jezdit jen v jednom směru a nikdy ne protisměru, protože by to způsobilo problémy. Podobně se také používá analogie srdce pracuje jako pumpa.)

Mezi další možnosti, jak zpřístupnit výklad žákům patří využívání různých názorných pomůcek při výkladu, které pomáhají k pochopení učiva.

Přednáška, žákovský referát

Přednáška je delší souvislý, logicky učeněný projev. Za úkol má zprostředkovat poznatky a rozebrat určitá fakta a jevy, postihnout jejich příčiny a souvislosti. Úvod přednášky by měl být koncipován tak, aby podnítil zájem posluchačů. Pak následuje výkladová část. V závěru jde o rekapitulaci, která má zajistit shrnutí poznatků. Tím se přispěje k tomu, že si posluchači obsah přednášky lépe zapamatují. V přednášce by se mělo využít i názoru (obrazy, práce s tabulí, s didaktickou technikou apod.). Může jít o přednášku úvodní, která uvádí do problematiky, ale též o přednášku shrnující, která slouží k zopakování a prohloubení učiva.

Pro žáky na 1. stupni ZŠ je sledování přednášky velmi náročné, proto se této metody příliš často nevyužívá. Z přednášky je třeba pořizovat si zápisky, poznámky. Této dovednosti se žáci musí postupně naučit. (Maňák, 1995, s. 36-37)

Zjednodušenou obdobou přednášky je proto častěji používaný **žákovský referát**. Žáci si zpracují určité téma, které je zajímavé. Referát mohou zpracovat na základě

prostudování určité literatury. Je však třeba dbát na to, aby nešlo o pouhé opsání textu či jeho stažení z internetu. Měl by být zpracován pokud možno vlastními slovy. (Velmi zajímavé referáty vznikají na základě vlastní „výzkumné“ činnosti žáka. Žák např. provádí po určitou dobu pozorování nebo pokusy. V referátu pak spolužáky informuje o přípravě a průběhu své činnosti a o dosažených výsledcích.)

Referát by měl žák pokud možno prezentovat vlastními slovy, s pomocí poznámek obsahujících osnovu referátu s klíčovými slovy, údaji a fakty, avšak ne čtením celého textu. Často se stává, že žák čtenému textu nerozumí a ani nedovede vysvětlit některé z pojmů. Po přednesení referátu by měla následovat diskuse, otázky spolužáků i učitele, upřesňování, vysvětlování apod.

Rozhovor

Rozhovor (dialog) patří k základním metodám, kterých je ve výuce využíváno. Cílem rozhovoru je buď **vést žáky soustavou otázek tak, aby získali nové vědomosti**, nebo lze již z **určitých vědomostí vyjít a rozhovorem pak ukážeme žákům nové způsoby jejich využití**. Rozhovorem lze též žáky **přivést k určitému zobecnění**.

Jde o komunikaci mezi učitelem a žákem (žáky) nebo mezi žáky navzájem. Zpočátku v nižších ročnících ZŠ většinou klade otázky učitel a žáci odpovídají. Je velmi důležité, aby otázky byly formulovány jasně, srozumitelně, pokud možno stručně. Abychom rozvíjeli myšlení žáků, je třeba klást takové otázky, na které **nestačí odpovědět pouze ano nebo ne**. Otázky by **neměly směřovat k mechanickému reprodukování učiva, ale měly by být problémové**. (Např. *Proč se má kypřit voda na záhoncích? Proč je to důležité v době, kdy je málo vláhy?*)

Postupně by se měli naučit sami žáci klást správné otázky svým spolužákům. Aby byly odpovědi na otázky kvalitní, promyšlené, je třeba **dát žákům dostatečný čas na promyšlení a nevyžadovat okamžitou odpověď**. Šanci by měly dostat i pomalejší děti. Také je vhodné **nedávat najednou více otázek**, ale pouze jednu. Pokud mají žáci problém zformulovat správnou odpověď nebo abstraktní myšlenku, je dobré je vyzvat, aby uvedli konkrétní příklad, aby popsali to, co chtějí vyjádřit.

Kladení otázek je dovednost, kterou je třeba se **postupně naučit a procvičovat** ji. Lze k tomu využít různých učebních úloh:

- a) přiřazování otázek a odpovědí
- b) vymyšlení otázek na danou odpověď
- c) vymyšlení otázek za dané téma, probrané učivo
- d) příprava bludiště otázek a odpovědí pro spolužáky
- e) příprava otázek pro vědomostní soutěž a podobně

Rozhovor můžeme členit na několik druhů. Podle fází vyučovacího procesu a zaměření na plnění určitých cílů rozeznáváme např. :

- **rozhovor motivační**, který má vzbudit zájem žáků o dané téma, aktivizovat je,
- **rozhovor expoziční**, kdy předkládáme žákům nové učivo, jeho prostřednictvím jsou zdůrazněny podstatné znaky a jejich vzájemná souvislost a podmíněnost,
- **rozhovor fixační**, kdy se nově vyvozené učivo upevňuje
- **rozhovor diagnostický**, kdy zjišťujeme, jak žáci učivu porozuměli, jak ho zvládli.

Podle míry připravenosti můžeme též hovořit o rozhovoru řízeném a o rozhovoru improvizovaném. Při **řízeném rozhovoru** má učitel přesně připravený sled otázek. Tento rozhovor se využívá často při vyvozování učiva. Učitel by měl mít připraveny nejen otázky, ale měl by promyslet též možné odpovědi žáků.

Improvizovaný rozhovor používáme vždy, když musíme reagovat na nečekanou situaci.

Dalším typem rozhovoru je **rozhovor sokratovský**. Žák by měl prostřednictvím tohoto rozhovoru dospět k novým poznatkům na základě odpovědí na otázky, které jsou formulovány tak, aby využil svých dosavadních vědomostí a zkušeností. Pomocí otázek jsou dřívější vědomosti nově kombinovány a stavěny do nových souvislostí. Žák, který je řízen vhodně položenými otázkami, pak vyvodí nové

poznatky. Jde čistě o slovní metodu. Pokud žák odpoví špatně, neměli bychom mu říci, že odpověděl špatně, ale podle naší další položené otázky nebo otázek by sám žák měl poznat, že odpověděl chybně a opravit se. Metoda je nazvána podle filozofa Sokrata.

Heuristický rozhovor je slovní metoda spojená s manipulací s předměty. Žák k novému poznatku nedospívá pouze na základě předchozí zkušenosti. Žákům jsou kladeny otázky a současně s tím manipulují s předměty, provádějí např. vlastní pozorování, experimenty a na základě toho dospívají k novým poznatkům, k pochopení určitých jevů a vztahů. Žáci jsou učitelovými otázkami vedeni k řešení problému a na základě vlastní manipulace s předměty objevují nová fakta. Pak teprve odpovídají na o položenou otázku.

Jde o otázky typu : *Prohlédni si tyto květy a srovnej je. Čím se od sebe liší? (Žáci srovnají např. květy šeríku, tulipánu, narcisu, pampelišky apod. a dojdou k poznání, že květy mohou být jednoduché, nebo se skládají z více květů a tvoří květenství)*

Dejte do sklenice hrst zeminy, zamíchejte, nechte ustát. Pozorujte, jaké se usadily ve sklenici vrstvy. Z čeho se skládá zemina, kterou jste do sklenice dali?(Žáci vidí, že se na dně usadily kamínky, pak vrstva písku, pak jílu, nahoře plavou zbytky rostlin apod.)

Metoda heuristického rozhovoru patří mezi aktivizující metody a vyhovuje všem žákům. Je časově náročnější. Učitel je spíše v roli organizátora činností.

Diskuse

U diskuse se předpokládá, že zúčastnění už mají základní znalosti, aby mohli řešit určitý problém. Diskutuje učitel se žáky a žáci spolu navzájem. Bylo by žádoucí, aby byly prodiskutovány alespoň dva názory na danou problematiku. Žáci si musí navzájem naslouchat a reagovat na názory ostatních diskutujících. Zásada je, že si nesmí skákat do řeči. Zachována musí být i další etická pravidla, např. všichni musí mít stejnou možnost se vyjádřit, musí přistupovat nepředpojatě k názorům druhých, nesmí dojít k zesměšňování druhého, diskutující musí být ochotni ustoupit ze svého stanoviska, pokud jsou jeho názory vyvráceny pádnými argumenty. Učitel by měl být pokud možno v pozadí, měl by dát hlavně prostor žákům. Samozřejmě diskusi iniciuje, udržuje, usměrňuje, plní roli hlavního odborníka apod.

Diskuse může být např. o tom, kam se pojedete na školní výlet, jak by mělo vypadat ideální město či vesnice, vyřešení dopravy v obci apod.

Dramatizace

Metoda dramatizace souvisí úzce s dramatickou výchovou, která by měla prolínat všemi vyučovacími předměty. V učivu vzdělávací oblasti Člověk a jeho svět najde bohaté uplatnění. Nejde nám však pouze o dramatizaci určitých textů, pohádek apod. Jde nám spíše o **tvořivou dramatikou**, kdy se **prostřednictvím dramatizace řeší určitý problém, určitá konfliktní situace**. Prostřednictvím dramatizace se žáci **učí novým poznatkům, ale též může jít o změnu postojů žáka** nebo o **zásah do jeho hodnotových struktur**. Do popředí se tak dostává moment výchovný. Prostřednictvím dramatizace mají též žáci možnost vyzkoušet si některé situace „jako“, ještě než ve skutečnosti nastanou a tak mohou být připraveni lépe je zvládnout.

Při řešení určité situace **nesmíme zůstat pouze v rovině popisné a reprodukční**, ale je třeba **pracovat s prožitkem žáka**. Při řešení určité konfliktní situace bychom neměli hovořit, že by se mělo učinit to či ono, ale učitel by se měl žáka ptát: „Co bys udělal v tomto případě ty? Jak bys toto řešil?“

Děti si mohou role buď vybrat samy, nebo jsou jim přiděleny. Mohou hrát samy sebe, jak by se v určité situaci zachovaly, nebo hrají podle určitého scénáře a pak hodnotí jednání postav apod.

Metodou dramatizace **rozvíváme** u žáků **tvůrčí schopnosti**, naučíme je **citlivosti vůči problémům jiných lidí i spolupráci v týmu**. Zároveň se žáci učí i **nonverbálnímu projevu**.

Při dramatizaci zvláště v 1. ročníku ZŠ se s úspěchem využívá loutek a maňásků. Loutka je dětem blízká a upoutá pozornost. Práci s loutkou se učí děti postupně. Nejdříve vede loutku i mluví za ni učitel a děti odpovídají, později např. vede loutku učitel a žáci za ni hovoří a v poslední fázi již žáci sami loutku vedou i za ni hovoří. Dramatizace i práce s loutkou je zvláště vhodná ve společenskovedních tématech.

Dramatizace klade v každém případě velké nároky na přípravu učitele. Ten musí mít přesně promyšlený scénář, různé varianty, musí zabezpečit pomůcky, rekvizity atd. Náročná je organizační stránka výuky.

Příklady dramatizačních her

A) Žáci dramatizují situace ze života

U lékaře. Žák musí lékaři říci, s jakým problémem přichází, co ho bolí. Dítě, které hraje lékaře nebo zdravotní sestru, může pacientovi např. ošetřit drobné poranění, přiložit obvaz, zafixovat paži, poskytnout první pomoc apod. Při hře je třeba přesně charakterizovat příznaky nemoci, rozeznat nemoc a úraz. Zároveň se cvičí slušné chování, pozdrav, poděkování.

V obchodě. Dítě nakupuje např. zeleninu a ovoce, potraviny. Jde o to, aby se děti naučily ovoce a zeleninu poznat. Může se ještě procvičovat vážení zboží, placení. Dítě ještě může povědět, co bude s nakoupeným zbožím dělat, co z něho uvaří apod. Je dobré mít skutečné zboží nebo obaly z něho, na placení dětské peníze. Tím se ještě procvičí matematika. Prodáváč musí umět zákazníkovi poradit.

Pokud děti budou nakupovat drogistické zboží (prací prostředky, šampony, čisticí prostředky apod.), je vhodné mít obaly od tohoto zboží. Žáci by měli při nákupu posuzovat nejen ceny, ale i to, jak tyto látky poškozují životní prostředí (zda obsahují freony, fosfáty, zda je obal recyklovatelný atd.

Cestování v dopravním prostředku. Některé děti představují cestující v dopravním prostředku, ve vlaku, v autobusu, v tramvaji. Některé děti hrají roli maminky cestující s dítětem, jiné hrají starší osoby. Někdo dělá průvodčího, revizora. Učí se slušnému chování, uvolnění místa druhému apod.

U pokladny. Žáci hrají scénku u pokladny na nádraží, kde si zakupují jízdenku na vlak. Musí přesně říci, kdy a kam chtějí cestovat, jestli chtějí slevu, zpáteční jízdenku apod.

Informace. Jeden žák hraje cestujícího, druhý úřednici v informacích. Cestující se ptá, v kolik hodin odjíždí autobus do určitého místa a úřednice hledá v jízdním řádu. Je třeba, aby byli při této hře žáci již dříve seznámeni s hledáním v jízdním řádu, popř. s hledáním jízdních řádů na internetu (podle možnosti školy). Měli by mít procvičeno hledání v jízdním řádu např. na autobusové zastávce.

Čekáme návštěvu. Děti představují rodinu s dětmi, která čeká návštěvu a chystá pohoštění. Je možno prostírat stůl. Při tom se řeší, jak prostřít, přijde-li návštěva k obědu, nebo na odpolední svačinu, jaké vybrat prostírky, ubrus, ozdobení květinami. Jak vypadá obyčejně prostřený stůl, jaké je prostření slavnostní tabule apod.

Chování na návštěvě. Návštěva přichází. Žáci předvádějí v rámci dramatizace slušné chování, pozdravení, představení, usazování ke stolu. Jsou –li rekvizity, je dobré předvést slušné stolování, správné držení příboru.

Variantou této dramatizace je, že děti nejdříve předvedou scénku, kde jsou nedostatky v chování (lidé si skáčou do řeči, děti srkají pití, špatně drží příbor, první se hrnou ke stolu...)

Žáci, kteří jsou diváky, scénku sledují a po skončení hovoří o tom, co nebylo správné. Po odhalení všech chyb se scénka znovu zahraje tak, aby vše odpovídalo pravidlům slušného chování.

Telefonní rozhovory. Žáci si jejich prostřednictvím nejen rozvíjejí své komunikativní dovednosti a překonávají jisté zábrany, ale zároveň si nacvičují situace, do kterých by se někdy mohli dostat.

Příklady těchto rozhovorů:

- blahopřání k narozeninám (rodičům, prarodičům, kamarádovi, tetě apod.)
- pozvání spolužáka na oslavu narozenin
- objednání pokoje v hotelu
- omluvení se (např. ve škole z důvodu nemoci)
- ohlášení např. požáru na č. 150, dopravní nehody na č. 155 nebo 158

Chování v nebezpečné situaci. Žáci dramatizují situaci, jak by se zachovali, kdyby je na ulici obtěžoval někdo cizí, zval je do auta, nabízel jim čokoládu apod.

Řešení konfliktních situací. Je samozřejmé, že některé situace nemají jediné správné řešení.

Dítě oznamuje rodičům, že dostalo ve škole špatnou známku. Sehraje se, jak by se mohlo dítě vymlouvat nebo omlouvat, proč ji dostalo (zapomnělo se naučit, nemělo z nějakého důvodu čas, nerozumí učivu, učitel je nespravedlivý apod.). Měly by se sehrát i možné reakce rodičů. Jelikož děti jednájí často tak, jak to znají ze zkušenosti, může si učitel udělat obrázek o tom, jak probíhá řešení podobné situace v rodinách jeho žáků.

Řešení kázeňského přestupku ve škole. Jedno dítě hraje provinivšího se žáka, druhé učitele. Ostatní sledují, pak hodnotí a říkají své připomínky.

Dramatizace situace, kdy se dítě chce dívat večer na nevhodný film v televizi a rodiče mu to zakazují. Měli by i zdůvodnit, proč by se nemělo dívat.

Ve třídě se ztratí např. krásná tužka, pouzdro apod. Hraje se scénka, kdy učitel vyšetřuje, kdo ji ukradl. Pachatel je vypátrán. Děti pak společně řeší, proč ji asi ukradl, jak má být potrestán, jestli se mu má odpustit, jak by se měl pachatel zachovat (omluvit se, slíbit, že to už víckrát neudělá, že toho lituje atd.).

B) Dramatizace historického učiva

- Staré pověsti české, např. Libušina věštba, povolání Přemysla Oráče na trůn aj.
- Příchod Konstantina a Metoděje na Moravu
- Bitva u Sudoměře (husité se brání na hrázi vypuštěného rybníka)
- J. A. Komenský seznamuje posluchače se svými názory na výuku dětí
- Marie Terezie a Josef II promýšlejí, jak zlepšit život poddaných, jak je třeba zavést povinnou školní docházku a proč. Atd.

C) Přírodovědné učivo prostřednictvím dramatizace

- Co vyprávěla kapka vody (učivo o koloběhu vody v přírodě). Kapka vypráví, co vše zažila, když se vypařila a spolu s jinými kapkami v podobě páry (mraků) letěla nad Zemí. Nehraje jen jedno dítě, další představují rostliny, živočichy, vodu v moři atd.
- Příběh oblázky (nerosty a horniny, proces zvětrávání)
- Starý strom vypráví
- Dramatizace ze života zvířat

Je samozřejmé, že tvořivý učitel jistě najde mnoho dalších námětů, které se svými žáky bude ve výuce prostřednictvím dramatizace realizovat.

Didaktická hra

Významnou vyučovací metodou nejen na 1. stupni základní školy je didaktická hra. Hra působí **silně motivačně**. Lze ji využít ve všech vyučovacích předmětech. Didaktická hra by měla mít **vždy stanovený výchovně vzdělávací cíl**. Učitel by měl mít též promyšleno, **které kompetence** bude jejím prostřednictvím realizovat. Didaktické hry patří k metodám aktivizujícím. Žáci jejich prostřednictvím mohou získávat nové vědomosti, řeší různé problémové situace. Využití didaktických her klade velké nároky na přípravu učitele (promyšlení po stránce obsahové, organizační, zajištění materiálu, pomůcek a pod). Odměnou za to je vysoká aktivita a motivace žáků.

Učivo vzdělávací oblasti Člověk a jeho svět dává velké možnosti pro využití didaktických her. Často se využívají **hry senzorické** na rozvíjení smyslů nebo **hry intelektuální**, jejichž prostřednictvím se rozvíjí myšlení, paměť, pozornost apod. **Hry tvořivé** bývají děleny na hry **úlohové, dramatizační** (sem patří např. hry typu na lékaře, na cestující v dopravním prostředku, na stolování, na obchod). Využití mají na 1. stupni ZŠ i hry **konstruktivní** (se stavebnicemi, s přírodními materiály, modelování na pískovém stole nebo pískovišti).

Náměty pro didaktické hry

Hry senzorické:

- Rozvíjení zraku - odhadování vzdáleností, rychlosti pohybu, rozlišování barev, tvaru, velikosti
- Rozvíjení sluchu - rozlišování zvuků (klepání na různý materiál, šustění, řezání dřeva, listování v knize, rozlišování zvuku dopravních prostředků, hlasu ptáků, zvířat)
- Rozvíjení hmatu - poznávání předmětů podle hmatu, poznávání ovoce, zeleniny, různých materiálů (dřevo, kov, umělá hmota, tkanina apod.)
- Rozvíjení chuti a čichu - rozeznávání ovoce, zeleniny, pečiva, koření, vůně květin, sušených bylinek apod.

Hry intelektuální:

- hádanky, hlavolamy, rébusy, křížovky, různé skládky, hledání chybných tvrzení, popletené obrázky, zapamatování si řady jmen např. zvířat, rostlin apod.
- Jednoduché hádanky - mohou vymýšlet sami žáci, např. Je to malé zvířátko, žije na stromech, je mrštné. Má huňatý ocas atd. Myslím si roční období. Kvetou fialky
- Hry na rozvíjení mimojazykové komunikace – hry s prvky pantomimy (předvádění určitého zvířete, řemesla, děje, nálady apod.)

Další příklady her:

Ano – ne Žák si vybere slovo, na které myslí (zvíře, rostlinu, věc) a ostatní se snaží otázkami zjistit, o co jde. Žák odpovídá pouze ano – ne.

Je to zvíře? Ne
Je to rostlina ? Ano
Je to bylina? Ne
Je to dřevina? Ano

Je to pravda? Učitel říká různá tvrzení a je-li to pravda, žáci zvednou ruku. Např. Mládě krávy je tele. Vrabci odlétají na zimu do teplých krajů.

Věty na dané slovo. Žáci tvoří větu na dané slovo. Obměnou je, že na dané slovo mají vytvořit vět několik, např. dvě nebo tři. Tak na slovo pes mohou vytvořit věty: Pes je domácí zvíře. Pes je savec. Mlád'ata psa jsou štěňata.

Módní přehlídka. Hra je vhodná, když se děti učí charakterizovat jednotlivá roční období. Dostanou obrázky oděvů a vytvářejí (ve dvojicích nebo ve skupinách) kolekce oděvů na jako, léto, podzim nebo zimu. Pak se udělá na nástěnce módní přehlídka", kterou žáci komentují.

Zařizujeme byt. Z množství obrázků zařízení bytu žáci vybírají, co patří do kuchyně, ložnice, koupelny apod.

Hledání chyb (též Na učitele) Žáci dostanou na lístečcích „odborný“ text, ve kterém jsou chyby. Mají je najít a opravit.

Existuje řada publikací, kde učitelé mohou čerpat náměty na didaktické hry. Uvedeme zde několik příkladů.

Fabiánková, B., Horká, H. Náměty do prvouky I. Brno: Paido 1995
Fabiánková, B., Horká, H. Náměty do prvouky II. Brno: Paido 1996
Hermonchová, S. Hry pro život. 1. a 2. díl. Praha: Portál 1994
Machková, E. Zásobník dramatických her, cvičení a improvizací. Praha: Artama 1990
Pausewangová, E. 130 didaktických her. Praha: Portál 1993
Pausewangová, E. 100 her k rozvoji tvořivosti v předškolním a mladším školním věku. Praha: Portál 1993

Projektová výuka

„Projekt je komplexní úkol (problém), spjatý se životní realitou, s nímž se žák identifikuje a přebírá za něj zodpovědnost, aby svou teoretickou a praktickou činností dosáhl výsledného žádoucího produktu (výstupu) projektu, pro jehož obhajobu a hodnocení má argumenty, které vycházejí z nově získané zkušenosti.“ (Kratochvílová, 2006, s. 36 – Teorie a praxe projektové výuky. ISBN 80-210-4142-0

Projektová metoda je pak taková vyučovací metoda, při níž jsou žáci vedeni k samostatnému zpracování projektů. Projekty by měly vycházet ze života, z potřeb praxe, ze zájmu žáků. Vedoucí roli ve výuce má žák, učitel v této formě výuky ustupuje do pozadí.

Projektové vyučování chce odstranit nedostatky běžné výuky, aby nedocházelo k izolovanosti a roztržitosti poznatků a jejich odtržení od praxe. Nejde o to, aby bylo běžné vyučování úplně odstraněno. Projektové vyučování chápeme jako doplněk, jako alternativní metodu, která umožňuje žákům aktivně se zapojit do shromažďování informací a řešení problémů.. Žáci se učí jednat samostatně, vzájemně komunikovat a argumentovat.

Projekt by měl být pro žáky zajímavý, významný, musí ho řešit se zájmem a ztotožnit se s ním. Motivuje žáky. Přispívá k individualizaci vyučování a zároveň umožňuje vnitřní diferenciaci. Rozvíjí i mravní stránku osobnosti žáků, neboť v jeho průběhu se žáci učí např. spolupráci, odpovědnosti, toleranci. (Kalhous, Obst, 2002, s. 299-302).

Pokud bychom měli uvést nevýhody, jednou z nich je velká časová náročnost na přípravu i provedení projektu. Jelikož téma projektu by mělo vycházet z momentálního zájmu žáků nebo z aktuálního problému praxe, nedochází vždy k vytváření systematických znalostí. I přes tyto nedostatky je třeba projekty do výuky zařazovat. Projekt přirozeně a nenásilně spojuje výuku s hrou, má úzký vztah k reálnému životu a získávání poznatků je spojeno s hlubokým prožitkem a smyslovým vnímáním. Žáci se nemusí bát chyby, chyba je východiskem pro hledání dalšího řešení.

Příklady projektů

- **Průvodce obcí.** Žáky zaujme regionální učivo. Chtějí se co nejvíce dovědět o vlastní obci, o rodném kraji apod. Shromažďují údaje o obci (např. historie, průmysl, zemědělství, význačné osobnosti, chráněné rostliny a živočichové apod.) Údaje vyhledávají v různé literatuře, z kronik, z internetu. Výstupem projektu je např. brožura Průvodce naší obcí. Výstupem by mohla být i výstava týkající se obce (ve škole, na obecním úřadě apod).
- **Školní výlet** Žáci se dohodnou, kam by chtěli jet na školní výlet. Jako projekt může být zpracování trasy výletu. Žáci budou pracovat s mapami, průvodci, s encyklopediemi, nastudují si historická data (pokud chtějí navštívit nějaký zámek, město apod.).
- **Pozdrav do vesmíru** Žáci se zajímají o to, zda ve vesmíru jsou kromě nás ještě jiné myslící bytosti. Těmto bytostem chtějí poslat zprávu o nás, lidech, jací jsme, jak žijeme. V rámci projektu zpracují učivo o člověku (stavba těla, funkce orgánů, způsob života, rodina, kultura, různé národy apod.).
- Zajímavé jsou např. projekty Vzduch, Voda, Rozmnožování živočichů, Ovocné stromy apod.

Učivo vzdělávací oblasti Člověk a jeho svět

Lidé kolem nás

V tematickém okruhu Lidé kolem nás si žáci mají osvojit a upevnit základy vhodného chování a jednání mezili lidmi. Mají pochopit, co je to tolerance, pomoc, solidarita, vzájemná úcta, snášenlivost, rovnoprávnost mužů a žen. Žáci mají poznat, jak se lidé baví, co je to kultura. Seznamují se se základními právy a povinnostmi člověka, s globálními problémy světa.

V RVP ZV (2003, s. 31-32) jsou očekávané výstupy formulovány následovně:

1. období

žák

- rozlišuje příbuzenské vztahy v rodině, role rodinných příslušníků a vztahy mezi nimi
- odvodí význam a potřebu různých povolání a pracovních činností
- projevuje toleranci k přirozeným odlišnostem spolužáků, jejich přednostem i nedostatkům

2. období

žák

- vyjádří na základě vlastních zkušeností základní vztahy mezi lidmi, vyvodí a dodržuje pravidla pro soužití ve škole (mezi chlapci a dívkami), v rodině, v obci(měště)
- rozlišuje základní rozdíly mezi jednotlivci, obhájí při konkrétních činnostech své názory, popřípadě připustí svůj omyl, dohodne se na společném postupu a řešení se spolužáky
- rozpozná ve svém okolí jednání a chování, která se už tolerovat nemohou a která porušují základní lidská práva nebo demokratické principy
- poukáže v nejbližším společenském a přírodním prostředí na změny a některé problémy a navrhne možnosti zlepšení životního prostředí obce (města)

Nyní se zaměříme na učivo tematického okruhu Lidé kolem nás

Rodina.

Užší rodina – pojmy rodiče, matka, otec, děti, syn, dcera, sourozenci, bratr, sestra,

Širší rodina- prarodiče, babička, dědeček, vnuk, vnučka, teta, strýc, bratranec, sestřenice,

synovec, neterž

Rodokmen, generace. Na rodokmenu nebo fotografii správně označit příbuzenské vztahy.

Otec může být současně i synem a vnukem, matka dcerou i vnučkou apod.

Rodina neúplná, může chybět maminka nebo tatínek.

Rodina náhradní, adopce, pěstounská péče.

Funkce rodiny- poskytuje dítěti i ostatním členům stravu, ošacení i další materiální potřeby,

bezpečí,

- měla by zabezpečit citové vazby členů rodiny, pocity lásky a

- ochraňuje děti i jiné členy rodiny

je na - výchovnou funkci zajišťuje tělesný i duševní rozvoj dětí, připravuje

život ve společnosti

- rodina má funkci reprodukční, rodí se zde nové děti, noví občani
Role rodinných příslušníků. Rovnoprávnost mužů a žen. Mění se role. Ženy vykonávají stejná povolání jako muži. Tatínci mohou pečovat o děti – rodičovská dovolená.

Někdy se může narodit dítě ne zcela zdravé, mohou být vady tělesné, zrakové, sluchové apod.

Jak máme pomáhat postiženým lidem.

Naučit se vcítit do situace neslyšícího člověka, ukázka znakové řeči.

Vcítit se do situace nevidomého – pohyb se zavázanýma očima, pokusit se nalít si vodu z konvice do hrnku, nechat se vést spolužákem neznámým terénem (zodpovědnost jednoho, důvěra k druhému člověku).

Novorozenec, kojeneček, batole, předškolní věk, školní věk, dospělost, stáří.

Charakteristika jednotlivých období. Co umí novorozenec, kojeneček, batole atd.

Jak pečovat o malé děti, jak pomáhat starším lidem, a to nejen v rodině, ale všem, kdo to potřebují.

Co přispívá k pohodě a spokojenosti v rodině. Co je příčinou konfliktů.

Modelové řešení konfliktů v rodině (např. dítě se chce dívat večer na film v televizi a rodiče mu to nechtějí dovolit, dítě přinese domů špatnou známku, popř. poznámku za nevhodné chování apod.).

Výchova k manželství a rodičovství.

Srovnání lidské a zvířecí rodiny. Tatínek, maminka, děti, samec, samice, mláděta.

Rozdíly mezi dívkou a chlapcem, popř. mezi mužem a ženou.

Rozdíly mohou být ve výšce, hmotnosti, svalech, oblečení, v rozdílnosti účesu, ale to není podstatné. Hlavní znakem jsou pohlavní orgány (využití obrazů, dvou siluet lidského těla, kdy z jedné vytvoří sami žáci dívku a ze druhé chlapce).

Zmínka o prenatálním vývoji, těhotenství a porodu. Vhodný je film Byl jednou jeden život.

Jak o sebe má pečovat maminka, když čeká dítě, jak je důležitá duševní pohoda, jak jí mají ostatní členové rodiny pomáhat.

Péče státu o rodinu.

Povolání

Povolání rodičů, popř. prarodičů.

Další povolání a řemesla. Žáci mají poznat různé pracovní nástroje a umět je přiřadit k jednotlivým povoláním.

Znázornění řemesla pantomimou.

Důležitost všech povolání. (*Jsmo jeden závislý na druhém, např. nemocnice nemůže fungovat bez lékařů, zdravotních sester, řidičů sanitek, laborantů, kuchařek, uklízeček apod.*)

Kdo všechno se podílí na stavbě domu? Architekt, zedníci, klempíři, sklenáři, natěrači, elektrikáři, malíři atd.

Kdo všechno musel pracovat, abych mohl mít k snídani chléb s máslem a hrnek mléka?

Vztahy v pracovním procesu, ředitel, vedoucí, podřízený, nadřízený, specializace v určitém oboru.

Obchody, služby. Zboží z dovozu. Vliv reklamy, umět odolat reklamě. Umět si vybrat z velké nabídky. Hospodaření s penězi, šetrnost. Uvědomit si, že velká spotřeba ničí přírodu, životní prostředí.

Škola

Škola je významné společenské zařízení, poskytuje dětem důležité vzdělání.

Učitel, žák, spolužák.

Další zaměstnanci školy- ředitel, zástupce ředitele, školník, kuchařky, uklízečky atd. Jejich náplň práce.

Správné oslovení zaměstnanců školy, zdravení, děkování, požádání o něco, omluva apod.

Školní řád, pravidla soužití ve třídě a ve škole.

Rozdíly mezi chováním ve vyučování a o přestávce.

Kde všude je důležité dodržovat pravidla? Proč?

Co by se stalo, kdybychom nedodrželi pravidla, např. při chůzi na ulici, ve sportu, v dopravě apod.

Stanovení pravidel soužití ve třídě.

Máte nějaká pravidla i doma v rodině? Jak se liší od školních pravidel?

Seznámení se spolužáky. Každý jsme jiný, nikdo není stejný jako já. S každým však máme něco společného.

(Vhodné je seznámení, kdy sedíme v kruhu a každý o sobě něco řekne. Např. Já se jmenuji Petra, mám mladšího bratříčka. Ráda cvičím, moje nejoblíbenější jídlo je řízek, oblíbená barva červená atd.) Když se děti představí, může se pokračovat např. tím, že děti říkají: Vpravo vedle mě sedí Petra. Má mladšího bratříčka a ráda cvičí.....Společného máme to, že taky rád cvičím, ale moje nejoblíbenější barva je modrá ...atd.).

Čím se liší od sebe jednotliví lidé? Výškou, váhou, barvou vlasů, očí, pleti, nadáním pro různé činnosti apod.

Sebezpoznání. *(Žák se popíše nejdříve podle viditelných znaků, jako je výška, barva vlasů, očí atd., pak popíše své vlastnosti, zájmy, úspěchy, přání, čeho by chtěl dosáhnout. Nedoporučuje se uvádět neúspěchy a negativní vlastnosti, neboť je třeba u dětí vytvářet zdravé sebevědomí.)*

Rovnoprávnost všech ras. Rozdíly a shody mezi lidmi z různých kultur *(obrázky dětí z různých zemí a kontinentů, různé způsoby bydlení, odívání, různé jídelničky, hudba, hračky a pohádky jiných národů, atd.).*

Informace o možnosti adopce na dálku *(škola či třída by si mohly adoptovat dítě z Indie či Afriky a pomoci mu tak získat vzdělání).*

Domov, sousedé

Co tvoří domov? Rodina, náš byt, dům, zařízení bytu, domu. Pocit bezpečí, lásky, důvěry.

Jednotlivé domovy neexistují izolovaně, nezávisle na sobě.

V domech jsou společenství nájemníků, máme sousedy. Ti se znají, zdraví se, pomáhají si.

Rodiny mají své přátele a známé, se kterými se navštěvují, prožívají volný čas, tráví spolu dovolenou, slaví svátky a narozeniny apod.

Příklady využití volného času.

Pravidla soužití se sousedy. Co se mi líbí, co je správné, co není správné.

Nebezpečné situace. Nelze věřit každému člověku, je nutná opatrnost. *(V modelových situacích se žáci učí, jak se mají zachovat např. v případě, že někdo cizí chce, aby ho pustili do bytu, když jim někdo nabízí, že je sveze autem, když je někdo zve k sobě do bytu apod.)*

Žák se učí rozeznat, kdy hrozí určité nebezpečí, jak by měl odmítnout komunikaci, která je mu nepříjemná. *(Cizímu nesmí otevřít za žádnou cenu dveře bytu, když s ním někdo cizí zapřádá rozhovor, má se rychle vzdálit, popř. hledat pomoc u jiných lidí atp.)*

Žák má vědět, že má právo odmítnout dotyky dospělého, které jsou mu nepříjemné, že vždy nemusí dospělého poslechnout.

Náš byt, dům je součástí města (vesnice), ta je zase součástí kraje, státu.

Pojem vlast.

Žijeme v Evropě. Evropská unie.

Evropské státy. Život obyvatel těchto zemí. Zvyky, kultura. Ukázky cizích jazyků *(rozeznat např. němčinu, angličtinu, ruštinu, francouzštinu, španělštinu poslechem z nahrávky apod.)*

Evropa spolu s ostatními světadíly tvoří naši planetu Zemi.

Globální problémy světa – války, bída, devastace životního prostředí.

Tak, jako se musí dodržovat pravidla ve třídě a ve škole, měla by se dodržovat i pravidla soužití mezi národy. Nutnost vzájemně si porozumět, pochopit druhého, nutnost tolerance.

Literatura

FABIÁNKOVÁ, B. Prvouka v 1.-3. ročníku základní školy. Brno: Paido, 1996.

ISBN 80-85931-31-1

KALHOUS, Z., OBST, O. a kol. *Školní didaktika*. Praha: Portál 2002.

ISBN 80-7178-253-X

KRATOCHVÍLOVÁ, J. *Teorie a praxe projektové výuky*, 2006, ISBN 80-210-4142-0

MAŇÁK, J. *Nárys didaktiky*. Brno: Masarykova univerzita, 1995. ISBN 80-210-1124-6

Rám